

BOEKBESPREKING

AAGE BENTZEN, *Introduction to the Old Testament*, Vol. I. Copenhagen, G. E. C. Forlag, 1948, 264 bls.

Die Deense Outestamenticus prof. Bentzen van die Universiteit van Kopenhagen het werklik 'n diens bewys aan die studie van die Ou Testament deur hierdie Inleiding, wat in 1941 in die Deense taal onder die titel Inledning til det Gamle Testamente verskyn het, nou in eiehandige Engelse bewerking te laat verskyn. Prof. Bentzen is 'n aktiewe, vrugbare skrywer, van wie se hand allerlei artikels verskyn het in Deense en ook buitelandse tydskrifte, maar wat ook verskillende groot werke op die gebied van die Ou Testament geskryf het, waaronder 'n uitgebreide Inleiding op die Psalms in 1932 en 'n uitnemende Psalmekommentaar (Fortolkning til de Gammeltestamentlige Salmer) van 690 bls. in 1939. 'n Proewe van sy eksegetiese vaardigheid het hy gegee in sy Danëlverklaring in die Duitse taal in die Handbuch zum Alten Testament, onder redaksie van prof. O. Eissfeldt in 1937 verskene.

As mens die Deense en die Engelse uitgawe van die Inleiding op die Ou Testament vergelyk, sien mens hoe die skrywer midde in die diskussies van die jongste tyd oor die betrokke vraagstukke staan. Die vernaamste nuwere kwessies wat in die 7 jaar tussen beide uitgawes aan die orde gekom het, word in die jongste, die Engelse uitgaaf bespreek en verwerk. So het die gedeelte oor die geskiedenis van die teks van die O.T. 'n grondige omwerking ervaar deur kennisname van die ondersoekings van prof. Kahle soos gepubliseer in sy Schweich Lectures van 1941, in 1947 verskene onder die titel „The Cairo Geniza” en waardeur veral op die kwessie van die Septuaginta-teks besonder veel nuwe lig gewerp is. Ook is die Engelse uitgaaf interessant deur die behandeling en menigmaal bestryding van die ondersoekinge van die Sweedse skool van godsdienshistorici en Outestamentici soos Widengren, Nyberg en Engnell aangaande die rol van die mondelinge oorlewering, die rituële agtergrond en die patroon van die koningsideologie. Die somtyds nogal skerpe bestryding van Engnell gee op menige bladsy iets lewendigs en pikants aan hierdie nuwe bewerking. Dat uit die Deense bewerking die bladsye 321—326 oor die ondersoek van Olrik aangaande sages en legendes weggelaat is, kan gebillik word. Dit het ook voor die hand gelê dat die hoofstuk oor Die Deense Bybel in die nuwe bewerking nie voorkom nie. Die „*Slutning*” of Besluit van die gedeelte oor die Kanongeskiedenis in die Deense uitgaaf waarin die moeilikhede bespreek word wat daar vir die hedendaagse wetenskaplike teoloog

is om die gesag van die Kanon soos ons dit van die Jodedom oorgekry het, te erken, en waarin aan die hand van 'n studie van Hempel helder aangetoon is waar die moeilikhede nie lê nie en waar wel, en hoe ons ten slotte op die testimonium Spiritus Sancti internum, die getuienis van die Heilige Gees in die hart van die gelowiges aangewys is, ontbreek tereg in die Engelse bewerking, hoe interessant die hoofstuk ook op sigself is.

'n Merkwaardige verskil tussen beide uitgawes is die gewysigde volgorde van behandeling van die vier onderdele van die Inleidingswetenskap. Die Deense uitgawe behandel na 'n korte hoofstuk oor geskiedenis, begrip en metode van die vak eers die sgn. „Spesiale Inleiding”, die ontstaan van die afsonderlike geskrifte van die O.T. (en korter van die Apokriewe boeke), daarna die geskiedenis van die literatuurvorme (die nuwe onderdeel van die Inleidingswetenskap soos veral deur die arbeid van Gunkel daaraan toegevoeg), en ten slotte die geskiedenis van die Kanon (die versameling en heiligbeskouing van die Ou Testamentiese geskrifte) en van die Teks van die O.T. In die later, die Engelse bewerking vind ons nou eers die twee laasgenoemde onderdele behandel, daarna die geskiedenis van die literatuurvorme, terwyl in die nog te verskynende tweede band die Spesiale Inleiding gegee sal word. Op bl. 18 en 102v. word as rede gegee dat met die nuwe volgorde die drie dele van die sgn. Algemene Inleiding nou by mekaar behandel word; die geskiedenis van die literatuurvorme betref netsoos die geskiedenis van die Kanon en die Teks die O.T. as 'n geheel, terwyl die Spesiale Inleiding die afsonderlike boeke tot onderwerp het. Dit lyk heeltemal 'n geregverdigde rangskikking. Bentzen merk trouens self op dat die volgorde meer 'n praktiese as prinsipiële kwessie is. En uit die gedurige verwysing by die geskiedenis van die literatuurvorme na die IIde deel wat die afsonderlike boeke sal behandel, blyk hoe moeilik hierdie twee onderdele van die Inleidingswetenskap te skeide is.

Tipografies vind ek die Deense uitgawe beter versorg as die Engelse, hoewel ook hierdie 'n aangenaam leesbare lettertipe en bladspieël vertoon. In die Engelse uitgawe is Hebreeuse en Griekse letters vermy, wat 'n groot vermeerdering van die kursief meegebring het. Maar waar die Deense uitgawe daarby veel gebruik maak van gespaspieëerde woorde, wat 'n rustige en tog ook duidelike manier is om die aandag op die woorde te vestig, is die kursief letter in die Engelse uitgaaf vir soveel doeleindes gebruik dat dit enigszins verwarrend werk: sowel vir eiename as vir transskripsies uit vreemde tale as vir onderstreping en dan ook nog vir onderskeiding van paragrawe en in opskrifte word die kursieflettertipe gehanteer. Dis wel wat te veel van die goeie. Behalwe die gewoon en

die kursief tipe is daar tog ook nog die kleinkapitaal-letter. Waarom sou ons terugkeer tot die primitiewe stadium van net een lettersoort? Origens is die uiterlik van die boek goed versorg: die groengestreepte omslag maak bepaald 'n fleurige indruk en lok tot kennisname aan.

Tereg sien Bentzen as die taak van 'n handboek om nie te veel op die bespreking van onderdele van kwessies in te gaan nie, waarvoor veeleer monografieë dien, maar om die leser 'n oorsig te gee van die huidige stand van die wetenskaplike ondersoek met as tweede doelstelling om aan te wys op watter punte nuwe ondersoekings sou moet ingestel word (bl. 144 n. 2, bl. 205). Van hierdie tweeledige taak het die skrywer hom getrou gekwyd, en slegs hier en daar miskien enigszins gesondig teen sy eie waarskuwing in. Die betrek van die Skandinawiese literatuur in sy behandeling van die kwessies, wat vir die Deense ondersoeker uiteraard voor die hand lê, gee aan hierdie handboek 'n besondere bekoring en bring 'n verfrissende gees in die behandeling van onderwerpe wat opsigself nie altyd ewe belangwekkend lyk nie of reeds so veel bespreking gekry het dat hulle uitgeput voorkom.

Na 'n goeie oorsig oor die geskiedenis van die leervak, waarin ook aan die veelgemaakte rasionalisme sy verdienste gelaat word, gee die skrywer besondere aandag aan die nuwe behandeling van die Ou Testamentiese letterkunde waarmee die wetenskap deur Gunkel verryk is, die geregverdigde kritiek wat daarop deur Eissfeldt geëf is (by alle waardering en gedeeltelike oornamme van Gunkel se metode en resultate), terwyl Bentzen self weer aanwys in watter opsigte Eissfeldt se aanpak verbeter en aangevul kan word. Tereg wys Bentzen daarop dat die mondelinge oorlewering die skriftelike neerslag nog lange tyd vergesel en dat ons die literatuurtypes nie met Eissfeldt onder die voorliterêre stadium kan behandel nie. As metode en taak van die Inleidingswetenskap verdedig die skrywer tereg die histories-kritiese en teologiese, omdat ons gebonde is aan 'n teologie wat erns maak met die vleeswording van die Woord en alle dosetisme afgewys moet word. Die taak is teologies, dit is 'n deel van die wetenskaplike selfbesinning van die Kerk en dien om die menslike sy van die Openbaringsdokument te verstaan.

Die geskiedenis van die Kanon is seker nog altyd een van die moeilikste onderwerpe van die Inleidingswetenskap. Sowel in die terminologie as in die historiese verloop is daar soveel onbepaalds dat 'n duidelike insig in die gang van die kanoniseringsproses nie gemaklik te verkry is nie en beter aangevoel as onder woorde gebring kan word. Persoonlik lyk my die uiteensetting van *Wildboer* in sy bekende „Het ontstaan van den Kanon des Ouden Verbonds” van 1889, 4de druk 1908, nog altyd een van die helderste en die argumente die beste

afwegendste. Bentzen se eie behandeling gee seker nie meer helderheid nie. Waar van die studie van Wildboer ook 'n Engelse bewerking verskyn het (deur B. W. Bacon in 1895) kon Bentzen gerus na hierdie werk verwys het. Dis nie eers Moore in 1927-30 nie, maar reeds Wildeboer in 1889 wat daarop gewys het dat die Joodse term *ganûz* "weggebêre" nie soseer beteken dat 'n boek uit die Kanon geskrap is nie maar dat dit aan die voorlesing by die godsdiensoefening onttrek is. Dat egter die ander Joodse term dat 'n boek wel of nie „die hande verontreinig" (d.i. soos 'n taboe besmet, dus „heilig" is) die kerklike begrip van wel of nie kanoniek sou dek, is reeds deur König in sy Inleiding van 1893 en nie eers deur Moore beweer (bl. 29). Wildeboer het egter vir die betreklik gelyke betekenis van die uitdrukkings „weggebêre" en „die hande nie verontreinig nie" verskillende gewigtige argumente opgenoem (sien sy Kanon 4 de druk, bl. 69 v.) waaronder een van die belangrikste die aanhaling uit die Joodse geskrif „Aboth de Rabbi Nathan" bl. 63 v.). In teenstelling met Bentzen wat die berig in II Makkabeë 2: 13 aangaande die boekery wat Nehemia sou aangelê het waartoe hy die berigte oor die konings en die profete en die geskrifte van David en briewe van vorste oor wygeskenke sou versamel het as „romanties" beskou, is Wildeboer geneig om wel historiese waarde aan die berig toe te ken (t.a.p. bl. 37-40, eweso Eerdmans, Religion of Israel, p. 236).

Tereg soek Bentzen die begin van 'n kanoniseringsverskynsel reeds in die voor-eksiliese tye, sowel wat die Wet as die profetiese en profeties-historiese geskrifte betref, en selfs ook wat die wysheids-literatuur aangaan. Belangrik is sy opmerking dat die kanonisering van die Wet nie soseer samehang met die gedagte van „inspirasie" nie maar dat die verbondsluitings onder bindende, kultiese vorme die beslissende faktor was (bl. 33). Goed is ook die samevatting tot vier van die oorsake vir definitiewe bepaling van die kanon in die eerste eeu n.C. (bl. 28 v.). Dis seker juis dat die Sinode van Jamnia nie die Kanon bepaal het nie "but it undertook a *revision*"; juister nog sou wees om te sê: "it undertook a *reconsideration*".

Merkwaardig is dat Bentzen probeer aantoon dat die Alexandrynse kanon eintlik beperkter was as die Palestynse, en feitlik alleen die Wet bevat het. Dit is wel heeltemal die teenoorgestelde standpunt as wat van Rooms-katolieke kant verdedig word, wat om ook aan die sgn. Apropokriewe boeke kanonieke gesag te verleen, probeer aan te toon dat hierdie uitgebreide „Alexandrynse kanon" die oorspronklike sou gewees het, wat ook deur Jesus en sy apostels erken sou gewees het (sien die polemiekie van Wildeboer met die Jesuïet van Kasteren, waarna die eersgenoemde in sy Kanongesiedenis bl. 36 verwys). Bentzen verdedig die opvatting dat eers die Christelike Kerk, en dit onder

invloed van die Palestynse Kanon, die engere Alexandrynse kanon (wat dus alleen die Wet sou omvat het) uitgebrei het. Dit lyk my dat Bentzen hier te veel die resultate van Kahle ten opsigte van die teks en begrip van die Septuaginta van toepassing gemaak het op die kanonvoorstelling. Ook by die Palestynse Jodedom was seer seker die Wet om so te sê „kanoniek in die eerste graad”, wat egter nie uitsluit nie dat ook ander boeke 'n seker kanonieke gesag gehad het. Andersyds bewys die gegewens uit die geskifte van Grieksskrywende Jode soos bv. deur Wildeboer in par. 4 van sy studie versamel, dat die Alexandrynse Jode in hoofsaak aan dieselfde drieledige bundel kanonieke gesag toegeskryf het as die Palestynse (sien veral Philo, IV Esra en Josefus). Trouens reeds vantevore is te verwagte dat die Alexandrynse, buitelandse en in Hellenistiese omgewing vertoewende Jode nie 'n enger Kanon sal gehad het nie as die Palestynse, wat soveel nader aan die brandpunt van Joodse ortodoksie was. Die definitiewe afbakening van die Kanon het tog ook in Palestina plaasgevind en nie in Egipte of elders onder die Diaspora-Jode nie.

Insake die verskillende telling van die boeke van die O.T. sou dit wenslik gewees het dat die skrywer duideliker gemaak het hoe die telling van 27 boeke kon ontstaan het (bl. 40). Volgens sy telling sou die aantal 28 moes gewees het.

Die hoofstukke oor die teks en teksgeskiedenis van die O.T. bevat die gebruiklike gegewens in groot rykdom en noukeurigheid met telkens interessante opmerkings en is verder gekenmerk deur 'n nougesette weergawe van die belangrike ondersoekings van prof. Kahle, die bekende vir die Naziïsme na Engeland uitgeweke Bonner Orientalis. Kahle se met ongeëwenaarde geduld en akribie deurgevoerde navorsings het aan die lig gebring dat daar vier verskillende vokalisasiesisteme in gebruik gewees het en nie maar die een wat ons in ons gebruiklike Hebreeuse Bybels vind nie, en wel twee Babiloniese en twee Palestynse, waavan alleen die by ons gebruiklike, jongste die punktuasie grotendeels onder die konsonante sit (vgl. bl. 63 v.). Vir die uitspraak en spraakleer van die Hebreeus is die ondersoekinge van Kahle van nog nie te oorsiene belang. Uiters belangrik is ook die nuwe lig wat hierdie geleerde gewerp het op die ontstaan van die Septuaginta. Dit blyk nou dat die naam „Septuaginta” eintlik alleen gebruik mag word vir die vertaling in Grieks van die Wet en dat die gangbare term Septuaginta 'n hele versameling van Griekse vertalings van verskillende hande en uit verskillende tye omvat. Lagarde se hipotese van 'n te rekonstruere „oer-Septuaginta” van die hele O.T. 'n oortuiging wat ook aan die Septuaginta van Rahlfs ten grondslag lê, moet blykbaar heeltemal opgegee word. 'n Standaardteks van 'n Griekse vertaling van die O.T. het onder die Jode nooit bestaan nie.

Die Nieu-testamentiese skrywers het verskillende vertalings aangehaal. Die vorming van 'n gangbare Septuaginta-tekst van die O.T. is 'n unifikasie deur die Christelike Kerk tot stand gebring. Netsoos by die Aramese vertalings, die Targums, en by die Latynse vertalings moet ons ook by die Griekse 'n veelheid van vertalings as aanvangsstadium beskou en 'n standaardtekst as die einde van die ontwikkeling (vgl. bl. 80-85). By die vermelding van die vernaamste manuskripte van die Septuaginta sou dit wenslik gewees het as die skrywer iets van hulle lotgevalle vermeld het in plaas van alleen maar na die Nuwe Testament te verwys (bl. 85).

By die bespreking van die kwessie van die betroubaarheid van die tekst van die O.T. merk die skrywer geestig op dat die antieke eienaar van 'n manuskrip ons huidige begrip van literêre eienaarskap of outeursreg nie geken het nie maar „power of life and death” daaroor gehad het; dat egter hierdie willekeur 'n teëwrig gehad het in die wat die O. Testamentiese geskrifte betref betreklik gou intredende heilig-beskouing van die boeke en dat die vernaamste inhoud van die O.T. deur die verskil in handskriflesing en vertalings nie essensieel geraak geraak word nie (bl. 94 v.).

Interessant is die paar bladsye oor die verskillende houding teenoor tekstkritiek en konjekturering in die verskillende lande (bl. 95 v.).

Die grootste, tweede deel van die boek word ingeneem deur die behandeling van die Israelitiese literatuurvorme, die jongste dogter van die aloue Inleidingswetenskap. Hier is natuurlik die arbeid en invloed van ondersoekers soos Gunkel, Eissfeldt en Hempel voortdurend merkbaar. Maar ook die jonger navorsings oor die betekenis van die mondelinge oorlewering vir die vorming van die O.T. word bespreek. En gedurig is dit verblydend om die weloorwoë, nugtere kritiek van Bentzen op eksesse na allerlei kante te bemerk. Die hoofstukke oor Mondelinge oorlewering en „literatuur”, Die algemene karakter van die Ou Testamentiese literatuurgeskiedenis en Eie en vreemde materiaal in die Ou Testamentiese literatuur (bl. 102-118) behoort m.i. tot die belangwekkendste bladsye van die boek. Hier is wetenskaplike diskussie op sy beste.

In die hoofstuk oor die O. Testamentiese poësie word die vraag: profane of religieuse poësie? gestel by digsoorte wat op die eerste gesig profaan lyk, maar waar die religieuse of kultiese agtergrond by nader insien tog nie geloën kan word nie. So kan die arbeidsliedjies tog wel as 'n soort van „beswering” of versterking van die arbeidsvermoë opgevat word, die spotliedere as 'n soort „vervloeking,” huweliks- en liefdesliedere as 'n soort „seën”, ook die strydliedere en oorlogspoësie as 'n soort „beswering” van die vyand in die antieke „senuwee-oorlog”. Interessant is die opmerking dat die profesieë oor die koms van

die Messias literêrhistories verband kan hê met seënspreuke by die geboorte van koningskinders (bl. 134) en dat die beroemde „Lied van die lydende Kneg van die Here” Jes. 53 as ’n soort getransponeerde en „omgekeerde” roulied gesien kan word (bl. 138).

Die Psalmeliteratuur ontvang ’n besonder diepgaande en uitvoerige behandeling in die werk van Bentzen, wat te verwagte was van iemand wat hom so lank en opsetlik reeds met die vertolking van die Psalms besig gehou het. Hy is hom bewus van die moeilikheid en onbevredigdheid van die meeste gangbare pogings tot rangskikking van die psalmtipes waarby inhoud en vorm so dikwels verwar word. Gunkel se hipotese van ’n literêre „hofstyl” ter verklaring van die koningspsalms verwerp hy, „profane” koningsliedere kom in die O.T. nie voor nie (ook Ps. 45 is nie ’n profane lied nie). In plaas van profane hofstyl moet liever van ritueel gespreek word. Tipies Israelities is in die himnes die verbinding van die skeppingswerke met die van die verlossing uit Egipte en in die algemeen die verbinding met die geskiedenis van God en sy volk; verder ontbreek die vorm van selflofprysing van die Godheid, wat in Akkadiese himnes so’n rol speel (bl. 151). Bentzen erken wel troonsbestyging-Gods-psalms, wat by die Tweede Jesaja tot eskatologiese himnes verwerk is (bl. 152). By die bespreking van die klaagpsalms gee Bentzen behartigingswaardige opmerkings oor die vloeiende grense tussen die nasionale (of kollektiewe) en die individuele subjek veral in verband met die koningsfiguur (bl. 155). By die bespreking van die menging van psalmtipes en invloed van ander literatuurgebiede erken hy wel die inwerking van die wysheidsliteratuur op sommige psalms maar waarsku hy tereg teen die aanname van te veel „leerdigte” in die Psalmbundel (bl. 154, 161). Hy wys aan hoe die Psalms ook buite hulle eintlike „plek in die lewe” opgeneem is in die O. Testamentiese literatuur, soos in die historiese „profetiese en selfs in die wysheidsboeke (bl. 163-5). Hy wil die Psalms miskien wel wat te uitsluitend as kultiese liedere sien; dat daar in Israel geen „geestelike” poësie was buitekant die kultus nie, word m.i. te absoluut gestel en is bv. ten opsigte van Psalms soos 103, 112, 113, 119, 131, 137, 139 e.a. nie sonder ’n al te gesogte kultiese verklaring vol te hou nie.

By die behandeling van die Wysheidsliteratuur is Bentzen dan gelukkig ook versigtiger met die aanname van ’n kultiese verband en agtergrond, en verset hy hom tereg teen die oorkultisering soos deur Engnell voorgestaan (bl. 174), al erken hy die betreklike reg van die opvatting dat aan verskillende vorme van wysheidsbeoefening die werksaamheid van die priesters en literatuurvorme soos psalms en vloek en seën ten grondslag lê Tereg wys hy daarop dat juis by die wysheidsliteratuur die opskrifstelling betreklik vroeg ingeset het, soos

die wysheidsboeke van Egipte en Babel ook laat veronderstel. Die boek Job word gekarakteriseer as die dramatisering van die tipe klaag- of aangeklaagdepsalm onder beïnvloeding van die regsgedingfiguur en miskien ook van die filosofiese gesprek.

By die bespreking van die orakels word tereg met Mowinckel gewaarsku teen te groot onderskeid maak tussen priesterlike en profetiese orakels. By die profetiese orakels word daar 'n paar uitnemende bladsye gewy aan die bespreking van die „openbaringstoestand” waarin hulle ontvang is en hoe die spesiaal Israelitiese profetisme ook op die vorm van die profetiese orakels sy stempel gedruk het (bl. 191-193). In verband met die profetiese styl word hier ook weer gewaarsku teen te veel gebruik maak van teksemendasies.

Ook die behandeling van die O. Testamentiese prosa bevat waardevolle uiteensettings. Reeds aan die begin van die hoofstuk is daar 'n paar uitnemende bladsye oor spreek en redevoer as magsmiddel en kuns in die Ou Ooste en Israel, wat met 'n beroep op die wil, met suggestie en herhaling werk veelmeer as met logiese argumentasie, en wat iets van beswering vertoon (bl. 204 v.).

Waar die Wette behandel word tref ons weer die versigtige afweging van buitelandse beïnvloeding of verwantskap en eie Israelitiese karakter aan (bl. 217). Interessant is hier ook die bespreking van die vraag of die O. Testamentiese wette as staatswette of as sakrale wette beskou moet word. Hier kom die ondersoekings van Noth aangaande die Israelitiese gemeenskap as 'n „amfiktionie” of sakrale federasie onder behandeling. Ook hier weer neem Bentzen 'n bemiddelende standpunt in, waar hy daarop wys dat die onderskeidd staats- of sakrale wette minder skerper en belangrik word deurdat sowel die Oud-Oosterse koningskap as die Israelitiese staat nie so totaal „wêreldlik” was as wat die begrippe in die moderne, Westerse denke en spraakgebruik geword het nie (bl. 228-232).

In die hoofstuk oor die verhalende literatuur wil Bentzen tereg by die indeling die kwessie van min of meer „geloofwaardigheid” van die verhale geen rol laat speel nie (bl. 232). Hy wys op die superioriteit van die Israelitiese geskiedverhaal en geskiedbeskrywing bo al wat uit die Ou Ooste bekend is. By die erkenning van kultiese verband van verskillende geskiedverhale wil Bentzen tog nie met hierdie sleutel alle slotte oopmaak nie; hy wys daarop dat by Israel agter die ritueel die geskiedenis as skeppende faktor skuil, en dat oorspronklike kultustekste om so te sê „vertaal” is in epiese verhale en tot vermaninge en predikasies geword het in pleks van eksplanasies van rituele handeling (bl. 250).

Die laaste hoofstuk gaan oor die oorgang van die kleiner literêre eenhede na groter literêre komplekse, veral oor die eenhede van medium-

grootte, 'n stadium wat in die meeste O. Testamentiese literatuurgeskiedenis oorgeslaan word, en waaraan die Gunkelse Gattungsforschung verby gegaan het. Hier kom ook verskillende „transposisies” van literatuurvorme in ander genre's onder bespreking en blyk dit dat ons sonder 'n sekere aanvaarding van min of meer samehangende „bronne” die probleme waarvoor die O. Testamentiese boeke ons stel nie kan oplos nie. Bentzen noem hierdie hoofstuk beskeie „only a start”. Ongetwyfeld lê hier nog 'n ruime veld van ondersoek maar ewe seker gee Bentzen hier talryke belangwekkende aanwysinge van die rigting waarin hierdie ondersoek hom sal kan of moet beweeg.

Oor die algemeen is die Engels van hierdie bewerking vlot leesbaar, al bemerk mens wel meermale by vergelyking met die Deense uitgawe dat verskillende male die Deense terme juister die bedoeling van die skrywer uitgedruk het. Miskien is die oorfloedige gebruik van die woordjie „but” (bv. op bl. 93) ook deur die Deense origineel beïnvloed. Moeilikheid het die skrywer ook met die weergawe in Engels van die Deense terme vir sage en legende (bl. 233) waarvoor hy „legend” en „devotional or edificatory legend” geneem het; ek vra my af of hy nie met die Engelse „saga” en „legend” kon volstaan het nie.

Drukfoute kom nie dikwels voor nie; ek noteer alleen die volgende min of meer steurende: bl. 22 r. 5 van onder Ezra 8 moet wees Nehemia 8, bl. 20 van onder *m'arbā'ē* moet wees *ma'arbā'ē*, bl. 244 r. 12 van onder „particles” moet wees „participles”.

Prof. Bentzen verdien die dank van die internasionale wetenskap vir hierdie bewerking in Engels van sy belangwekkende Inleiding en eweseer die uitgewer Gads Forlag vir die moed en vertroue om hierdie werk op die wêreldmark te bring. Ons hoop dat dit 'n wye leserskring sal vind en dat die tweede deel spoedig die voltooiing en afsluiting van hierdie standaardhandboek sal bring.

B. GEMSER.

Pretoria, 1 Oktober 1948.

DR. A. H. EDELKOORT, *De Prediking van het boek Daniël*.
H. Veenman & Zoonen, Wageningen, 1947.

Hierdie bundel oordenkinge is 'n verwerking van 'n reeks preke wat deur die Utrechtse hoogleraar in 1939 in die Amsterdamse kerke uitgespreek is en in Mei 1940 kort voor die besetting van Nederland in druk verskyn het. Deur die besetting is die grootste gedeelte van die eerste oplaag verlore gegaan en die skrywer het in die na-oorlogse jare 'n nuwe bewerking versorg. Dit lê egter voor die hand dat die eerste en tweede uitgawe verskil. Wat in 1939 gevrees is het in die

vergange jare werklikheid geword en het by die skrywe van die nuwe boek ook weer tot die onmiddellike verlede behoort. In twaalf verskillende hoofstukke word die inhoud van die boek behandel op voortreflike wyse. Die skrywer toon aan dat die boek ons na twee uiteenliggende tye terugroep, die tyd van die ballingskap en die tyd van die regering van die koning Antiochus Epiphanes omstreeks 170 v.C. Die eerste ses hoofstukke gaan oor eersgenoemde tydvak, die ander oor die tyd van die ontstaan van die boek Daniël. Tog het albei dit gemeen dat in altwee tydvakke 'n wêreldmag optree, wat almal en alles vir homself opgeëis het, en so kon in die preke die lyn deurgetrek word tot in ons eie tyd, en gewys word op die aktualiteit van die prediking van Daniël, so dat mens dikwels onder die lees gaan vra watter tyd die prediker in die oog gehad het. Besonder mooi kom in die oordenking uit die eskatologiese karakter van die boek. Die boek Daniël wil geen storie gee nie, maar wil dien as troosboek en vandaar sy waarde ook vir die Christelike prediking. Sonder eindverwachting kan die gelowiges van die Ou Testament dit nie uithou nie, nog veel minder die christelike gemeente. Die gemeente van Christus het 'n toekoms, en wanneer hy die toekomsverwachting oorlaat aan die sektes en buitekerklike strominge doen hy homself alleen skade aan en berooft homself van die so nodige troos.

Graag sou ons die boek in hande van baie gemeentelêde sien. Wanneer mens begin lees kan jy moeilik ophou; dit boei al van die aanvang af. Dit dien tot prikkeling van die studie van die boek Daniël en dit dien tot troos vir menige bekommerde. Ons beveel dit sterk aan.

E. S. MULDER.

DR. O. NOREL, *Het Gebed in den Bijbel*. Baarn, Bosch en Keuning N.V., 232 bl.; prys f 4.90.

Hierdie kostelike geskrif is seker een van die aanbevelenswaardigste van die bekende serie „Bibliotheek van Boeken bij den Bijbel”, by afkorting die BBB-serie genoem, waarin Gereformeerde en Hervormde skrywers onder die redaksie van prof. J. H. Bavinck en prof. Edelkoort so broederlik saamwerk. Dis altyd min of meer teleurstellend as 'n uitgawe nêrens die jaar van sy verskyning vermeld; na ek meen is hierdie boek in 1947 verskene. Dr. Norel had reeds aan die Nederlandse en Nederlands lesende Christenheid 'n groot diens bewys deur sy fyne geskrif „Gebeden, vrij bewerkt naar de Zweedsche verzameling van Dr. D. Helander” in 1940 (3de druk 1946) by die Uitgewery W. ten Have N.V., Amsterdam verskene, 'n besonder keurig uitgegewe werkie, wat in veel Nederlandse gesinne 'n dankbaar gewaardeerde plek by die huisgodsdienst verkry het, waarin ge-

bede van bekende persone uit die geskiedenis van die Kerk en uit gebedeboeke van verskillende kerke bymekaar gebring is en van 'n bypassende Skrifgedeelte en Psalm, Gesang of lied voorsien is vir die gebruik van elke dag van die jaar.

Met hierdie tweede geskrif „Het Gebed in den Bijbel” het dr. Norel seker 'n nie minder groot diens bewys aan sy mede-christene tot watter kerkformasie hulle ook mag behoort. Want watter beter leerskool vir die gebed is daar as die Bybel? Dis egter nie alleen die besondere onderwerp van die geskrif wat dit so belangrik maak nie. Die manier waarop die onderwerp behandel is, is so eerbiedig, teer, vroom in die regte sin van die woord en tegelyk so nugter, helder en vry van soetlikheid of slegte methodisme dat daar 'n allesins weldadige invloed van uitgaan op die aandagtige leser. Treffende citate van kerkvaders, mystici, Hervormers en selfs moderne digters verlewendig op menige bladsy die rustig voortgaande uiteensetting, maar hulle dien alleen as illustrasie van die Bybelse gegewens.

In die eerste hoofstuk behandel dr. Norel in kort paragrawe 'n twaalfstal vrae wat met die gebed in die algemeen saamhang. Ek noem hiervan alleen die vrae of die gebed uit aspirasie van die siel of inspirasie vanuit 'n hoër werklikheid voortkom, of dit 'n alleenspraak of tweespraak is, of dit 'n hoër of laer vorm van die regte Godsvrug is, of dit effektief die loop van omstandighede kan verander dan wel met 'n geslote werklikheid te doen het, of dit alleen 'n behoefte is of as plig beskou moet word. Allerlei misvattinge aangaande die gebed word hier op simpatieke wyse behandel en reggesit.

Die tweede hoofstuk behandel wat die Bybel ons oor die gebed leer. Allereers maak die skrywer duidelik dat by alle verskeidenheid van die gegewens van die Bybel in Ou en Nuwe Testament ons tog wel deeglik van 'n Bybelse getuigenis oor die gebed kan spreek. Hy gaan dan na wat die Skrif leer oor die grond van die gebed, waarby ons eintlik by die barmhartigheid Gods soos op sy hoogste in die Kruis geopenbaar teregkom. Hy bespreek die gegewens van die Bybel oor gebedstye, -plekke en -houdinge, die gebed as gebod en gedurige lewenshouding; die welgevallige „onbeskaamde” gebed, die suiwerheid in die gebed teenoor die geveinsde en kwalik bidde; die gebed in die eensaamheid en die gemeenskaplike gebed; voorbede; gebedsverhoring; die gebed „in die Naam van Jesus” en die gebed tot Jesus.

Daarna in die IIIde en laaste hoofstuk word die verskillende gebede soos hulle in die Bybel voorkom nagegaan. Die Outestamentiese stof verdeel die skrywer in Gebede buite die Psalms en gebede in die Psalms, die Nieu-testamentiese in gebede van die Heiland en Gebede van andere. Die rykdom van gebede in die Bybel is waarlik treffend en die rustige besinning daarop aan die hand van die skrywer wel-

dadig. In die geselskap van die groot bidders word mens stil, menigmaal beskaamd, dikwels opgehef en getroos. Ek wys uit baie bladsye bv. op die ontleding van Jakob se gebed, Gen. 32:9 vv. soos op bl. 92 vv. gegee, van Jesaja 63:14 — 64:12 op bl. 123 vv.; op die uitnemende verklaring van die Bybelse voorstelling van die ken van God, bl. 176 v.; op die treffende karakterisering van die Fariseër as die mens wat horisontaal kyk en van die tollenaar as wat vertikaal leer sien het (bl. 200).

In die Slotwoord word op vrae aangaande die gebed in die Iste hoofstuk teruggegryp en die opvattinge van Heiler en Brunner teenoormekaar gestel. Voor die laaste s'n word gekies, maar met enige korreksie. Binne die kader van die sielslewe van die mens alleen is die gebed nie te verstaan nie; om dit enkel as gawe van God te beskou laat dit te veel as vreemde element bo die menselewe sweef. „Daar zijn twee bij betrokken, God en mens. De afstand tussen die twee kunnen wij ons niet groot genoeg denken; de gemeenschap tussen die twee kunnen wij ons niet innig genoeg denken” (bl. 227).

As ons by hierdie fysinige, edele geskrif enkele kritiese opmerkings maak, dan is dit geensins om aan sy waarde of aanbevelenswaardigheid afbreuk te doen nie. Dat Wichern die suile Jachin en Boaz as suile wat die tempel geskraag het, beskou is natuurlik onjuis maar kom nie op rekening van die skrywer nie (bl. 63). Dis wel jammer dat dr. Norel die Kroniekboeke heeltemal buite beskouing gelaat het, veral as dr. Van Selms gelyk het met sy karakterisering van die boeke as 'n geskiedenis en beskrywing van die regte aanbidding van God. Die koningspsalms soos Ps. 20 word miskien wel te direk as Messiaanse psalms verklaar (bl. 136 v.) en of in Ps. 31:20 met die weggelegde goed hemelse goedere in die hiernamaals bedoel word (bl. 138) is minstens onseker (die Afrikaanse vertaling met sy: „o Hoe groot is u goedheid wat U weggeleë het vir die wat U vrees” en veral wat daarop volg in daardie vers voorkom reeds hierdie misverstand). Om die Bybelse begrip „geregtigheid” met „trou” weer te gee (bl. 143) lyk my minder gewens (die Hebreeus het hiervoor sy eie woord *èmèt*), maar in die nadere verklaring van wat hy bedoel word die vertaling wel gekorrigeer. Die voorstelling van die „Heilige Gees” is in die Ou Testament wel seldsaam as mens alleen op hierdie bewoordinge let (bl. 144), maar elke konkordans kan ons leer dat van die Gees van God of van die Here en van Sy goeie Gees meermale sprake is. Die onderskeid tussen wraaklied en vloekpsalm (bl. 152) lyk nogal willekeurig gestel; oor die sgn. vloekpsalms kan heelwat gesê word wat tot regter begrip dien, soos die Psalmverklaring in Tekst en Uitleg bewys.

Oor die algemeen kan gevra word of dit nie wenslik sou gewees het om by die behandeling van die Psalms meer rekening te hou met

die verskillende soorte soos deur die Psalmondersoek van die laaste jare aan die lig gebring en bv. in die Inleiding van prof. Böhl op die Psalms so duidelik uiteengesit is. Die gevaar bestaan natuurlik dat 'n geskrif soos die van dr. Norel deur te veel sistematiek baie van sy bekoring sou verloor, maar andersins sou 'n weining meer sistematiese behandeling die ryk verskeidenheid van die gebede, gebedsmotiewe, -vorme en -omstandighede beter en oorsigteliker laat uitkom het. Dat daar by die behandeling van die Psalms 'n keuse gedoen moes word, beklemtoon die skrywer tereg uitdruklik (bl. 128). 'n Vertrouenslied van so groot innigheid as Ps. 131 en 'n aanbiddingspsalm soos Ps. 139 sou miskien in pleks van andere tog kon vermeld geword het. By die behandeling van die gebed as voorbede kan nou na die mooi studie van prof. P. A. H. de Boer in *Outestamentische Studiën III*, 1943, verwys word, en by die Onse Vader na die aantreklike werkie van D. Baarslag. By 'n tweede druk sou dit wenslik wees oop reëls te laat op bl. 172 tussen r. 15 en 16 v.b., bl. 189 tussen r. 8 en 7 vo., bl. 191 tussen r. 6 en 5 v.o. Op bl. 174 r. 6 v.o. moet „geheel” wees „gebed” en in voetnoot bl. 106 1 Kron., 1 Kon.

Die skrywer geliewe hierdie opmerkings as teken van waarde-raing vir sy waarlik stigtelike, d.i. in die geloof opbouende geskrif te beskou wat ten seerste in die belangstelling van al ons lesers aan-beveel word.

B. GEMSER.

SHOLEM ASCH, *De Apostel. Servire*, Den Haag. 1947.

Aan die einde van hierdie boek, spreek die skrywer 'n gebed van dank uit dat hy instaat gestel is om *De Nazarener* en *De Apostel*, wat as 'n eenheid bedoel is, te mag voltooi. Albei is historiese romans . . . die eerste geweef rondom Jesus en die laaste rondom die figuur van die Apostel van die heidene, Paulus. Vir SHOLEM ASCH het in hierdie werke die geleentheid gelê „om te belig die verdienste van Israel, wat deur God uitverkore is om aan die volkere van die wêreld die lig van die geloof te bring”. Wat die skrywer presies met hierdie woorde van sy gebed bedoel, is nie duidelik nie. Gaan dit om Christus en sy apostel of gaan dit om Israel, is die vraag wat steeds voor die leser al opdoem. Deurgaans is die behandeling van die lewensgeskiedenis en lewenswerk van die Apostel uiters simpatiek. Die geleerde skrywer, wyk oor die algemeen ook nie af van sy bronne nie, nl. die Nuwe Testament, die apokriewe Evangelies, die Petrus en Paulus Acta en ten slotte die berigte van Tacitus oor die brand te Rome nie; ook PHILO se *Contra Flaccum* laat sig erken as een van die bronne van die skrywer. Daar is natuurlik ook lakunes in die

gegewens en dan kom die kunstenaar tot uiting wat met logiese rekonstruksie en fyn sielkundige aanvoeling die leemtes in sy verhaal moet oorbrug. As wetenskaplike en kunstenaar is SHOLEM ASCH ten beste vir hierdie taak toegerus.

Daar is nietemin ook, in weerwil van die simpatieke behandeling, een en ander voorstelling wat die leser nie so gunstig sal tref nie. Dit is wanneer die skrywer die gewens van sy bronne wil rasionaliseer. Hy berei die leser byvoorbeeld aan die begin van die verhaal daarop voor dat Paulus 'n visionêr is wat ly aan epileptiese aanvalle. Dan staan daar skuim voor sy mond en dan vorm by hom, in 'n proses waarin uie onderbewuste die vernaamste rol speel, idees, voorstellinge en besluite. Ook sy gesig van Jesus voor die poorte van Damascus was 'n visioen tydens so'n epileptiese aanval. Die aanvalle het gewoonlik aangekom na hewige liggaamlike of geestelike spanning. Dit klink meer na die psigologie van FREUD as na die getuienis van die Nuwe Testament.

Uit sy rekonstruksie van die situasies waaruit die briewe van die Apostel aan die verskillende gemeentes geskryf is, blyk dat hy 'n deeglike kenner is van die resultate van die nutestamentiese Inleidingswetenskap. Dit verhoed egter nie dat hy blyk gee van onkunde oor die auteur en die aard van van die Openbaringe-boek wanneer hy Johannes, die Apostel van die Liefde, as volg skilder: „Johannes . . . het voortdurend visioene gesien en in orakeltaal gespreek . . .” (p. 258).

Die vertelling begin met die Pinkster-gebeure te Jerusalem. Vir die Jode was dit die tyd van die offer van die eerstelinge. Eerstelinge was dit ook vir die jong Christendom. Reeds in hierdie vertelling laat ASCH sy neiging uitkom om te rasionaliseer; die nutestamentiese wondergeskiedenis van die uitstorting van die Heilige Gees en die feit dat die boodskap van dissipele verstaanbaar was in al die wydverskillende tale wat daar in Jerusalem deur die Diaspora-Jodedom verteenwoordig was, stel hy voor as loutere geesdrif; die lewendige gebare en die oortuiging van die waarheid van sy boodskap, het Petrus vir alger wat daar teenwoordig was, verstaanbaar gemaak al het hy ook niks anders as Aramees gepraat nie.

Op meesterlike en oortuigende wyse laat die auteur die alledaagse gang in Jerusalem voor ons leef. Die leser kry 'n lewensgetroue skildering van die huis van Miriam, die ryk weduwee, suster van Joseph bar Naba, 'n Cypriese Jood en boesemvriend van Paulus. Raban Gamaliel word met oortuiging en simpatie geskilder. Ten opsigte van die karakter van die broer van die Here, Jacobus, was die auteur verplig om heel party rekonstruksie te doen. Dit klop oor die algemeen met wat die inhoud van die Jakobus-brief en EUSEBIUS en JOSEPHUS ons te kenne gee oor hierdie leier van die gemeente te

Jerusalem. Netso is die skildering van die afstootlike heidense godsdienspraktyke oortuigend in hul grusame realiteit.

Maar die hooffiguur is tog Paulus en die geslaagtheid van die werk hang af van die wyse waarop die auteur met hierdie wonder van geestes- en intellektuele krag omgegaan het. Ons moet dit as ons oortuiging uitspreek dat hy goed daarin geslaag het om die intense gemoedslewe van die Apostel, man van die absolute, wat geen middelweë ken nie, uit te beeld. Die algehele verlatenheid van Saul, in die tyd toe hy in sy fanatieke ywer informator geword het vir die Tempel-adel, die Sadduseërs, toe hy die vriendskapsbande gebreek het met bar Naba, met sy leermeester Gammaliël, toe hy die verskrikking geword het van Christene in Jerusalem, is aangrypend realisties. Selfs sy verblyf in die Arabiese woestyn, waar hy sy „teologie” uitgedink het, was nie so eensaam nie.

Die feit van die pastorale briewe lei die auteur daartoe om die beide apostels, Petrus en Paulus se sterwe nie voor te stel as tydens die Neroniese vervolginge soos die oorlewering dit wil nie, maar 'n tyd later. Hulle sterf wel op dieselfde dag aan die twee eindes van die stad Rome — Petrus onderste-bo gekruisig op die Vatikaanse heuwel en Paulus deur onthoofding op die Via Ostiensis. Hul sterf op die dag waarop die Joodse opstand in Jerusalem uitgebreek het. Jode en Christene het die gebeurtenisse verbind sodat die leier van die Joodse gemeente, in Rome, Reb Sabbatai Zadoc, met oortuiging kan konstateer dat Edom reeds oorwin is, in Rome oorwin is, omdat die Christenvervolginge in die toename en die getal van die Christene in weerwil van die vervolginge, oortuigend bewys het dat die gees magtiger is as die swaard. Rome trek teen Jerusalem op met die swaard en Jerusalem trek teen Rome op met die gees. Vir 'n tydjie oorwin die swaard, maar die gees oorwin tot in ewigheid!

Met hierdie geloofstoon en die reedsgenoemde dankgebed sluit hierdie merkwaardige boek van 'n besonder begaafde skrywer af. Hoewel ons oor die taalgebruik moeilik kan oordeel omdat die werk onder bespreking reeds 'n vertaling is van 'n vertaling, wil ons die boek aanbeveel as 'n onderhoudende en uiters leersame werk.

A. S. GEYSER.